

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Ваня Мичева – Институт за български език – БАН
за дисертационния труд на ас. Ирина Манова на тема: ”Концептуално поле “фрукты”
в русской и българской лингвокултурах”
за придобиване на образователна и научна степен „доктор”

Асистент Ирина Иванова Манова, докторант на самостоятелна подготовка по професионално направление 2.1 Филология – Славянски езици – Руски език, е дългогодишен преподавател в Катедрата по руски език в СУ „Св. Кл. Охридски” (от 1982 г. до днес), автор на 24 научни съобщения и доклади, 20 статии, съавтор в две учебни помагала. Като преподавател е водила упражнения по „Теоретичен синтаксис“, „Практически руски език“, „Руски език като втора специалност“, „Руски език“, „Руски език като втори чужд“. Богатият ѝ опит на преподавател по руски език ѝ позволява да вникне в особеностите на лингвокултурните разлики между руския и българския език и да избере много актуална и значима тема за своята докторска дисертация, която безспорно има и практическо значение за обучението на студенти българисти и русисти и резултатите от която са вече апробирани в СУ „Св. Кл. Охридски” и в Университета в град Ювяскюля, Финландия през учебната 2015 – 2016 г.

Темата на дисертацията ”Концептуално поле “фрукты” в русской и българской лингвокултурах” принадлежи към модерната антропологична лингвистика и правилно е положена от авторката в областта на лингвокултурологията, лингвоконцептологията и когнитивната лингвистика. Тя е разработена със съвременната методика на контекстуалния анализ при съпоставително проучване, което дава надеждни и интересни резултати. Избраната структура от увод, 3 глави и заключение отговаря на поставените задачи в дисертацията. Общият обем на изследването от 337 с. с приложение с прецедентни текстове от 159 с. е доказателство за сериозния научен подход и стремежа на докторантката да разгледа максимален брой концепти с привличане на добре подбран и обемен езиков материал.

В увода на труда са коректно формулирани обектът, предметът, целите, задачите и методика на изследването. В първа глава е направен изчерпателен и аналитичен преглед на научните публикации в областта на лингвокултурологията и лингвоконцептологията в Русия, в някои постсъветски републики, в Полша (Люблинската школа) и в България (с четири центъра – СУ „Св. Кл. Охридски”, Институт за български език – БАН, Шуменски университет „Епископ Константин Преславски” и Бургаски университет „Проф. д-р Асен Златаров”).

За уточняването на категориалния апарат И. Манова е представила най-важните термини, които се употребяват в съвременната антропологична лингвистика, а именно: *концепт, макроконцепт, концептуално поле, концептосфера, менталност, манталитет, национален характер, конотация (културна конотация), асоциация, лакуна, език, култура, парадигма, прецеденти текстове*. Важно е да се изтъкне, че освен критичен анализ на съществуващите схващания, авторката предлага и свое собствено мнение. Например: термина *конотация* тя разбира като допълнителни смисли – експресивни, оценъчни, наслагвани върху денотативния смисъл и в повечето

случаи общи за представителите на дадено лингвокултурно общество. Докато терминът *асоциация* според нея може да отразява парадигматичните и синтагматичните свойства на думата, може да бъде в зависимост от пола, възрастта, местоживеенето, професията, личния опит на носителите на езика. По този начин И. Манова създава точна и строго научна теоретична основа на своето проучване.

Втора глава на дисертацията авторката посвещава на макроконцепта “храна и хранене”. Това е добре избран път към конкретното проучване на концептуалното поле „плодове” като част от този макроконцепт. Пътят от общото към частното позволява да се открият най-важните характеристики на изследваните обекти. Убедително е обоснована връзката между храната и културата на всеки народ. Храната е много древен слой на културата и притежава национална специфика, защото зависи от географското разположение, климата, характерните начини на добиване на храна. Защитена е тезата, че макроконцептът “храна и хранене” има ключово място в концептосферата и манталитета на всеки етнос наред с езика, вярванията и ритуалите.

В трета глава е проведено изследване на 30 концепта за плодове, като е спазена една и съща методологическа процедура. На първо място са анализирани преките и преносните значения на думите – названия на плодовете, след това се представят словообразователната активност и съчетаемостта им, образността на устойчивите съчетания, особеностите на фразеологичните единици и паремиите с тях, както и данните от антропонимията и топонимията. Не на последно място по значение се проучват и възможните конотации и асоциации за носителите на руски и български език. Този подход позволява да се открие специфичната ценност на един или друг плод в живота на руския и българския народ и как тя се отразява във фолклора, художествената литература, в изобразителното изкуство.

Базата данни за изследването на всеки концепт е извлечена чрез ексцерпция на езиков материал от речници, учебници, сборници с паремии, художествена литература и приказки на руски и български език. Към него са включени и данни от по-малко проучени източници като: крилати фрази; руски и български народни и авторски песни; гатанки с копмонент – название на плод; скоропоговорки; дразнилки в руски език; билини и частушки; благопожелания и клетви; поличби, суеверия; антропоними – пожелателни и защитни имена; топонимични названия, определени от географското разположение на Русия и България и отразяващи традиционната разпространеност на плодовете; прецедентни текстове; названия на филми, произведения на художествената литература, празници, паметници; произведения на изобразителното изкуство, архитектурата, скулптури, така наречените „невербални текстове”; названия на сортове плодове; търговски названия на бонбони и други сладкарски изделия, в състава на които има плодове; търговски названия на продукти с метонимична близост по форма и др. с плодове. Докторантката си е поставила изключително амбициозната задача да обхване цялостно и многостранно реализациите на концептите за плодове в двете култури, като ексцерпира огромен емпиричен материал от традиционни и нетрадиционни източници, и може с основание да се твърди, че се е справила с тази задача.

Представената дисертация, както вече споменах, има много достойнства – добре подбрана теоретична основа и методология, богат емпиричен материал, коректно и

последователно проведено изследване на конкретните обекти. Но най-голямата ценност на тази разработка според мене е съпоставителното изследване на концептите за плодове в руски и български език, при което авторката, владеейки и двата езика като родни, е успяла да открие и представи в максимална степен общите и специфични черти в реализациите на концептите. Изследването обхваща основните плодове в руски и български език: ябълка, грозде, круша, слива, вишна, череша, праскова, диня, пъпеш, лимон, портокал, ягода, малина, рябина, шипка, трънка, къпина, глогинка, боровинка, калина, дрянка, банан, ананас, орех и кестен.

Изводите в дисертацията по безспорен начин доказват връзката между езика и културата, защото всички езикови факти са обяснени с процеси, които протичат в духовната и материална култура на двата народа. В това отношение много интересни са анализиранията от И. Манова лакуни, тоест пропуски в двете култури. В руското членение на света съществува разред *ягоди*, а в българското отсъства. В българския език обаче има разред *боровинки*, който няма аналог в руския. За българското езиково съзнание вишната не е дребноплоден вид, а за руското е. В българските названия за т.н. в руски *ягоди* се появява компонентът *грозде*: *цариградско грозде*. В руски език съществува название *морощка* за северната къпина, както и *клюква* за блатната боровинка, които не се срещат в български. Тези лакуни отразяват стойността на някои ценни или редки плодове в руските географски и климатични условия на живот. Друг пример за лакуна е концептът „рябина” в руски. Като понятие той има съответствие в българския език – офика, но на образно и емоционално равнище – няма. Тук лакуната се свързва не с обективните различия в средата на съществуване на двата народа, а със субективното образно възприемане на рябината в руската художествена литература и фолклор. Затова И. Манова прави обоснован извод, че този концепт съществува само в руската лингвокултура.

В своя труд И. Манова убедително доказва, че общите семи в реализациите на концептите са свързани с общата религия – например християнско е възприемането на ябълката и в двете култури като причина за първородния грях на Адам и Ева. С християнски представи е свързано и тълкуването на *неопалимата къпина*, което идва от старобългарските библейски преводи и преминава в староруски при покръстването на русите в края на десети век. С по-древен религиозен пласт – политеистичен – се обяснява словосъчетанието *ябълка на раздора*, разпространило се от древногръцката митология в цялата европейска култура. С още по-древни архетипи за ценността на плодородието и продължението на рода се съотнасят символните значения на ябълката в двете лингвокултури.

Последователно и аналитично са разработени и специфичните черти на концептите в двете лингвокултури. Към ядрото на българското концептуално поле "плодове" за разлика от руското принадлежи концептът "грозде". Авторката доказва, че за българската езикова личност гроздето има много по-голямо значение и представлява по-голяма ценност отколкото за руската езикова личност по ред исторически и емоционални причини. Според нея гроздето е знак на българския дух, на българската религиозна и етническа идентичност, защото отглеждането на лозята и винарството са част от различията между българското население и турците поробители. От друга страна, с гроздето са свързани надеждите за богатата реколта, радостта от качеството на

плодовете, виното и ракията, гордостта на лозарите и винарите. Националният колорит се открива също в изрази като: *малиновъй звон, малиновъй пиджак, виноградная теплица, сладкая вишня, кабачковая икра* в руски език и *очи черешови, сладко от бели черешии, кисел като вишня, гнили круши, кривата круша, тиквен медал* в български език.

В дисертацията е защитен с достатъчно доказателства изводът, че денотативните значения на съпоставяните названия за плодове почти винаги съвпадат, докато сигнификативните значения отразяват националното своеобразие. С други думи, понятийните компоненти на концептуалното поле "плодове" в двете култури с малки изключения съвпадат, а образните и емоционалните компоненти не съвпадат.

Цялостното изследване води до съществените за руската и българската лингвокултура заключения: 1. В ядрото на българското концептуално поле „плодове” се намират концептите „ябълка” и „грозде”, а след тях – концептите „круша”, „слива”, „праскова”, „диня”, „пъпеш”; в периферията се намират дребните плодове като ягоди, малини, боровинки и др. 2. В ядрото на руското концептуално поле „плодове” се открива концептът „ябълка”, а в околоядрената зона са „вишна”, „ягоди” (в руския смисъл на думата), „круша”, „слива”.

Значим принос на дисертацията е добре защитената теза, че въпреки генетичното родство на двата езика, географската близост, религиозното единство, историческите взаимовлияния, които определят общите реализации на концептите в двете култури, конотациите и асоциациите в руски и български език, свързани с отделните плодове, притежават национален колорит в резултат на различния климат, различното географско местоположение, различния манталитет на народите, собствената история и различните външни влияния.

Авторефератът представя точно съдържанието на дисертацията. В него се наблюдава известен дисбаланс между обема на отделните части. Уводът и първа глава доста пълно и цялостно отразяват изложените в дисертацията тези. Докато трета глава, която е най-съществена за проучването на концептуалното поле „плодове”, е предадена почти конспективно. Посочените от докторантката приноси отговарят на постигнатите значими резултати в изследването. Налице са и необходимите публикации по темата.

Споделям мнението на авторката, че в труда има база данни за избраното концептуално поле, която може да се допълва, затова по-скоро като препоръка, а не като забележка предлагам в по-нататъшни разработки да се използват и другите публикации на Мая Влахова-Ангелова, които съдържат топонимичен материал с ключова дума - название на плод (например статията "Съживяване на диалектната лексика по данни на българската топонимия" в сб. "Проф. Кочев - живот, отдаден на езикознанието", 2016, 298-303).

Като имам предвид достойнствата на представената дисертация "Концептуалное поле "фрукты" в русской и болгарской лингвокультурах" и изискванията на ЗРАС, убедено предлагам на Научното жури да присъди на Ирина Манова образователната и научната степен „доктор”.

21. 03. 2016 г.

Подпис: Ваня Мичева